

ספרים

מעבר ל"ציונות", מעבר לציוניזם

ס. אוריאל

שיירה של חצות, מאת ס. יזהר.
הוצאת הקיבוץ המאוחד, תש"י.

תהליך הפיכתו של הנוער העברי מציוני ציוני משתקף בגלגולה המפתיע של המלה "ציונות" משמה של תנועת התחיה בכינוי של גנאי כלפי דיבור גבור ההתגברות בערכים כל-שהם. משהוצרך חזון הדורות להתפשר עם המציאות היוס-יומית ולהזקק לדם אחר ביו ושונאי, סר ממנו זהרו כמטרת חיים וכהצדקתם הרעיונית. ומשהפך החלום לממש וחולין, נשללה לפתע האפשרות לחלום, להידבק בעינים עצומות בתורה כלשהי. "אני? לא מאמין לאף אחד שאומר שהוא דתי... דתי? מה זה? איזה סידור, או בית-כנסת, או כושרס או משהו? זה מחשבות ולא דת" (ע' 91/2). במלים אלו מסכם אחד ממלוי השיירה את המשבר האידיאולוגי החמור שבא בעקבות המעבר הפתאומי מן האמונה התמימה אל היאוש המפוקח ושהביא לידי מאיסה בהשקפות-עולם ולכפירה בעצם אפשרות קיומן. וכשהורגש הצורך לגשר בין אותה ספקנות להכעיס מחד גיסא לבין קבלת עול המלחמה ונוראותיה מאידך גיסא, נתברר שמלחמת הערכים נידרדרה למלחמת קיום שב, "אין ברירה". ההכרה שאין לך דבר בעולם מחוץ לקיומך אתה, שאהבתי עצמך היא הקלף הבטוח ביותר במשחק החיים חסר השחר והחוקיות, היא תמצית מהותו של הציוניזם. ספרות-מלחמה המתעלמת מן הציוניזם, בהתמכרה לתיאור גבורתם העל-אנושית של חיילים שכל מעיניהם במפעל הציוני, בווייה היא מעצם המלחמה, לפי שהיא משמשת לה שפחה נרצעת. אך גם אותה ספרות הספוגה רוח ציונית אינה ממלאת את שליחותה, שהרי אינה מתרוממת מעל לסיטואציה שהיא באה לתארה. אמנות-אמת יונקת מן המציאות אך אינה חופפת אותה, היא מתגברת עליה בעזרתו של ניצוץ האמונה הגנוז בה.

ס. יזהר לא נגרר אחרי פיתוייהן של הגבורה הרומאנטית מצד אחד והחולשה הציונית מצד אחר, ובנסותו לעצב את המציאות הקרבת מבלי להשתעבד לה, בחר כנושא לסיפורו פעולה צבאית הרחוקה מן

ההרואיזם ומן הציוניזם כאחד: העברת שיירת מזון וציוד לנגב המנותק, תיאור מבצע "צמחוני" זה בא לשמש כעין תשובה צנועה אך נועזת לבעיתנו העיקרית: העדר חזון.

אמת, אין הציוניזם מוגבל בתחום הרעיוני בלבד, הוא משפיע גם על הלכי הנפש, שהרי התמוטטות היסודות האידיאולוגיים בדין שתגרור אחריה הרגשת אי-ראונים כללית הניזונה גם מפחד המות שבחזית. "אינך אלא פשוט שנשכה, תוהה כאפרוח מול הים" (ע' 66) וכן: "דמות הבלהות שלך יוצאת ניצבת עליך" (ע' 51). סכנת ההיפגעות הגופנית נצטרפה למבוכה הרוחנית ושתיהן כאחת ערערו את הרגשת הבטחון הראשונית המאפשרת לאדם לחיות מבלי שחששות-תמיד ידריכוהו. האכזריות היא רק אחד מגילוייה הקיצוניים של חולשה טוטאלית זו באדם בודד כ"אפרוח שנשכה" הרוצה להפגין כלפי עצמו וכלפי חבריו את עליונותו לגבי חיה ואדם, את יכולתו להיות אריה טורף. מי שחייו תלויים לו מנגד משתדל לעודד את עצמו בהרגשה שחיי אחרים נתונים בידיו. דא עקא שנחמה מפוקפקת זו אין בה כדי להפריח את שממון חייו. אכן, הציוניזם משול לשממה רוחנית המחניקה כל התלהבות באפה. השכלתנות הקיצונית, המתבטאת בחיוך חכמני שבידיעת-הכל-מראש, פוגעת בעצם האפשרות להתמכר לשמחה. כי כל שמחה צמודה לאמונה — ליכולת לקוות ולשכוח בעת ובעונה אחת. ס. יזהר מצביע ביצירתו זו על העבודה כמוצא אפשרי מתהום היאוש האינטלקטואלי ועל האהבה פסיכית להפריית השממון האמוצינאלי.

"והרי לך סוג מלחמה אחר, מלחמה שעושים בה דרך, מלחמה, איך לומר, שלומית יותר, פשוט פילוס דרך!" (ע' 69) — גבורי הסיפור נלחמו על ידי שנתנו את ידם למפעל קונסטרקטיבי — להתקנת נתיבי-העקלתון בו עברה השיירה. ואף על פי שהמחבר יודע ש"שיירות אינן קונות מרחב, אין הן דרור, אין בהן שלום" (ע' 149), הריהו בוחר בהן כנושא לספרו לא רק מפני שמלחמת הדמים משתקפת בהן דרך נייגרד אלא בייחוד מפני שיצירתו באה להתמודד עם מהות המלחמה ותוצאותיה יותר מאשר עם מאורעותיה האפיוזיים. סודת של העבודה היצירת, שהיא עלולה לשמש תחליף חלקי לחזון: ".....והיה אז כאילו באמת כולם סמוכים יחדיו ועושים יחד, איש באחי

להבליט יסוד זה שבאהבת נעורים הבאה לשמש תריס נגד אותה זקנה-בלא-עת שבמרירות צינית מפוכחת: „לאהוב סמוי-עינים, בלי חשבונות. בבתי אחת. ואלוהים, זה טוב לאהוב... להיות בתוך-כדי כל היום התגעגעתי אליך עד שריפה!... עצום שאת ישנך, ואני דולק כולי אליך” (ע' 80).

ידועה ומוכרת היזקקותם של חיילי חזית נטולי-אמונה וצמאי-בטחון לאמונות-תפלות שונות ומשונות. אותו חייל, למשל, שכפר בקיומה של הדת האמין ששימיעת נעירה של חמור בשעת פעולה מבטיחה את שובו בשלום ממנה. ס. יזהר כורך במשפט האחר רון של סיפורו „נעירת חמור של שלום” עם דלי הנפלאה ובכך הוא נותן מעין מענה אירוני לאלה הסוברים שהעבודה, האהבה והאמונה נשקלות אך ורק באמות-מידה ראציונאליות. יש כאן הקבלה לדברים ששם שקספיר בפיו של החמור הקסום ב„חלום ליל קיץ”: „אך אמת ניתנה להאמר, הגיון ואהבה לא ירבו להתרועע בימינו אנו”. ברם, התמכרות אמוציונאלית זו המצמצמת במתכוון בתחום שכרון-החושים יקרה על בעלה עד כדי כך שאין הוא מעז להעמידה במבחן המציאות: צביילה העדיף, לאמיתו של דבר, שלא להתקרב אל דלי, להשאירה „כה רחוקה, וכה נאָה וכה שלמה בהוויתה, לא מושגת הגם שיושבת בתוך הישגיד” (ע' 117), פשוט מפני שלא רצה לסכן את כמיהתו על ידי נסיון להגשים את מבוקשו. בחששו מפני האכזבה שתנחילו דלי המציאותית, בחששו שמה ניטלה ממנו יכולת ההתמכרות העיוורת עקב המלחמה, בחר צביילה שלא לנסות להבקיע אל מבעד לאלמוניותה: „נראה שבכלל לא איכפת מי היא בעצם” (ע' 79). אכן, אבק הצי-ניזם — אבי אבות הפאסיביות הניזונה מקטנות-אמונה וחוסר בטחון עצמי — דבק גם בפונים לו עורף, שהרי אף הם למודי אכזבות הם.

שיירה-של-חצות אינה יכולה להכריע גורל מלחמה, אבל היא עלולה להשפיע עליו. היא מסמלת את אלה שאינם מואסים במי השילוח ההולכים לאט, היודעים שאין האישיות מעידה על עמידה במקום אחד. בתקופה של ליקוי-מטרות מעז ס. יזהר לשיר הלל לאמצעים. הוא משתדל לתת ידו לסלילת הדרך בה אנו מצויים ללכת אל הבלתי-ידוע. ואל יתלו את הדבר בצרות-אופק המואסת בחיי עולם ובחזרת בד' אמות של חיי שעה. שהרי סימנו המרובק ביותר של ספר זה הוא אהבת האדם המבצבצת מכל שורה שבו. וגדולתה של האהבה נעוצה בכך, שהיא מאפשרת יחוס ערך ומשמעות לדברים פעוטים. — וזה כוחו של הספר.

יתמכו, והבנה טובה מזמרת, הבנת איש ללב אחיו, ואין צורך כלל לדבר בואת” (ע' 40). על האידיאל המופשט צריך לדבר כדי לשכנע את מגשימו וכדי לגרום להם סיפוק, אך המעשה הקונקרטי שמחולליו חשים משום-מה שהוא בודאי טוב ומועיל, אינו נזקק לדיבורים; יתירה מזו: הוא אף מחוסן בפני סכנת ההתאכזבות מן המוגמר, שהרי שכרו בעצם עשיתו. יש בגישה זו משום חזרה לחלוציות שהעדיפה במפורש הגשמה אישית על התנחלויות אידיאולוגיות בראותה בעבודה מטרות לכשעצמה. הצטמצמות זו בתחום העשייה המועילה והמהנה מותנית ביכולת „להיות משוקע בעבודה עד שכחון, אָחוּז עם כולם יחד” (ע' 39). העבודה, וביחוד העבודה בצוותא, מאפשרת התמכרות והתמסרות הגובלות בשיכחה עצמית שהיא למעשה תנאי-קודם לעליצות בעולם רבי סבל וחסר-בטחון. הסיפוק, המביא לידי התרוננות וחדוה והנגרם בעת העבודה ועם השלמתה, נובע בראש ובראשונה מהרגשת הכוח שהיא מקנה. בעוד שהסאדיזם משמש כתחליף רגעי לבטחון העצמי שנתמוטט, נותנת העבודה סיכוי להתגברות חלקית על תחושת איך-האונים של אלה היודעים היטב „כמה מעט תלוי בנו, הכל — כסחף בזרם גורף” (ע' 108). מסביב לדמותה של האלחוטאית האלמונית שנצטרפה אל מלווי השיירה נשזרו הגיגיה-אהבתו של צביילה גיבור הסיפור. יחסים של ממש לא נקשרו בין השנים באותו ליל שימורים, אך כמיהתו של הנער לאהבה וגעגועיו לדלי, זו הזרה והמופרכת כאחת, דוקא נתחזקו בשל כך. וכמה היו חלומותיו: „אולי... תיסחף עמך יחד — דלי — ותפרח אף בה חדות-להט כזו, ותיקד הוויה של לא-מחשבות, של לא-שייכות לדברים של תמיד, ואהבה תתן קולה אל הרבה יותר מזה, משוחררים מפניות קטנטנות, עו-לים כחמסין אביב, בהווית שניים אוהבים, אחוזים זה בזה. יפים וצעירים, והכל חפשי ורחב כל כך — אולי תהיה זו אהבה גדולה...” (ע' 71). בפני החייל ששרה עם הציניזם וגם יכול לו במידה חלקית נפתחו שערי אהבה גדולה ורחבת-אופק, אהבה שבהסתהפות פלאית בלתי מרוסנת, שאינה נזקקת למחשבות שהרי היא סומה במתכוון ולתאבון: אהבתם של אלה היודעים להגיד „אולי” — אהבתם של הנור-עים ברינה. אכן, צביילה קיוה להענותה של דלי לרחשי לבו, אך הוא לא בנה עליה — הוא לא נתן לחישובי-קצים על הצלחתו המעשית להפך את רינת-געגועיו. בהסתנוורות רצונית זו הממירה את החזון במעוף, בחינת „משכני אחריו נרוצה”, מבלי דעת לאן, יש משום תמימות ילדותית. המחבר שוקד